ONLAYN TA'LIM OLISH TALABALAR O'ZIGA ISHONCHI VA VIRTUAL IJTIMOIY BAHOLASH

SH.A.Egamberdiyeva
Osiyo Xalqaro Universiteti Psixologiya yo`nalishi magistri

Annotatsiya: Mazkur maqolada onlayn ta'lim sharoitida talabalarda o'ziga ishonch darajasining shakllanishi va virtual ijtimoiy baholash jarayonlari o'rtasidagi psixologik munosabat o'rganilgan. Tadqiqotda raqamli ta'lim platformalarida kechadigan ijtimoiy taqqoslash mexanizmlari, ularning talabalarda psixologik farovonlikka ta'siri hamda konstruktiv ijtimoiy baholashni qo'llab-quvvatlovchi yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilingan.

English.In this article, the psychological relationship between the formation of self-confidence levels in students within the online education environment and virtual social evaluation processes is examined. The study analyzes the mechanisms of social comparison occurring on digital educational platforms, their impact on students' psychological well-being, and the significance of approaches that support constructive social evaluation.

Русский. В данной статье исследуется психологическая взаимосвязь между формированием уровня уверенности в себе у студентов в условиях онлайн-обучения и процессами виртуального социального оценивания. В исследовании анализируются механизмы социального сравнения, происходящие на цифровых образовательных платформах, их влияние на психологическое благополучие студентов, а также значимость подходов, поддерживающих конструктивное социальное оценивание.

Kalit so'zlar: onlayn ta'lim, o'ziga ishonch, virtual ijtimoiy baholash, ijtimoiy taqqoslash, psixologik farovonlik, raqamli ta'lim muhiti, self-efficacy, o'sish tafakkuri, talabalar psixologiyasi, motivatsiya.

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim tizimini tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda millionlab talabalar onlayn platformalar orqali ta'lim olmoqda — bu jarayon COVID-19 pandemiyasi davrida yanada tezlashdi va hozirgi kunda ham davom etmoqda. Onlayn ta'lim nafaqat bilim olishning yangi yo'li, balki shaxsning psixologik rivojlanishi uchun yangicha muhitdir. Ushbu muhitda talabalar nafaqat o'qituvchi bilan, balki butun virtual jamoa bilan o'zaro ta'sirda bo'ladi, o'z bilim va ko'nikmalarini boshqalar bilan taqqoslaydi, o'z natijalarini ochiq maydonda namoyon etadi. Natijada virtual ijtimoiy baholash jarayonlari talabaning o'ziga ishonch darajasiga kuchli ta'sir ko'rsatadi.

O'ziga ishonch psixologiya fanida shaxsning o'z qobiliyatlari va imkoniyatlariga nisbatan barqaror ijobiy munosabati sifatida ta'riflanadi. Albert Banduraning self-efficacy nazariyasiga ko'ra, bu sifat insonning o'quv va kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyat omillaridan biri bo'lib, bevosita xulq-atvor, maqsadga intilish va qiyinchiliklarga munosabatni belgilaydi [1]. Onlayn ta'lim sharoitida esa bu omil yanada murakkabroq tus oladi: talaba o'zini nafaqat an'anaviy sinfxona muhitida, balki raqamli makon doirasida ham baholaydi. Mazkur o'ziga xos holat tadqiqot mavzusining dolzarbligi va ilmiy ahamiyatini belgilaydi.

1. Onlayn ta'lim muhitida virtual ijtimoiy baholashning xususiyatlari

Onlayn ta'lim platformalari — Zoom, Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams — talabalar uchun yangi ijtimoiy munosabatlar maydonini yaratadi. Bu maydonda o'z-o'zini namoyon etish, boshqalar tomonidan baholanish va o'zini boshqalar bilan taqqoslash jarayonlari to'xtovsiz kechadi. Leon Festingerning ijtimoiy taqqoslash nazariyasiga ko'ra, insonlar o'z fikrlari[2].

Virtual muhitdagi ijtimoiy baholash bir necha o'ziga xos xususiyatlarga ega. **Birinchidan**, onlayn platformalarda baholash ko'pincha ommaviy xarakter kasb etadi. **Ikkinchidan**, raqamli muhitdagi o'zaro ta'sir ko'pincha nomukammal: yuz ifodasi, ohang va jismoniy imo-ishoralar yo'qligi muloqotni bir tomonlama qiladi, bu esa noto'g'ri talqin qilish xatarini oshiradi [3].

Uchinchidan, ijtimoiy tarmoqlar bilan uyg'unlashgan onlayn ta'lim platformalari talabalarda «yuqoriga qarab taqqoslash» (upward social comparison) jarayonlarini kuchaytiradi. Talaba o'z kursdoshining muvaffaqiyatli loyihasini, yuqori baholarini yoki faol ishtirokini ko'rib, o'z holatini salbiy baholashga moyil bo'ladi. . [4].

2. O'ziga ishonch va virtual baholash o'rtasidagi psixologik munosabat

Banduraning self-efficacy nazariyasida o'z-o'ziga samaradorlik hissining to'rt asosiy manbasi ko'rsatilgan: muvaffaqiyat tajribasi, o'zgalarning tajribasini kuzatish, ijtimoiy ta'sir va fiziologik-emotsional holat [1]. Onlayn ta'lim muhitida ushbu to'rt manba butunlay yangicha shaklda namoyon bo'ladi. Muvaffaqiyat tajribasi virtual topshiriqlar va testlar orqali, o'zgalar tajribasini kuzatish esa raqamli platformalardagi umumiy natijalar va muhokamalar orqali amalga oshadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, onlayn ta'limdagi ijtimoiy taqqoslash jarayonlari o'ziga ishonchga ikki xil ta'sir ko'rsatishi mumkin. Agar talaba taqqoslashni o'rganish va rivojlanish maqsadida — ya'ni «men ham shunday qila olaman» ishtiyoqi bilan — amalga oshirsa, bu aspiratsion motivatsiya yaratadi va o'ziga ishonchni kuchaytiradi. Agar esa taqqoslash «men yetarlicha emasman» degan salbiy xulosaga olib kelsa, psixologik qulash xavfi tug'iladi [5]. Bu farqni belgilovchi asosiy omil — talabaning o'sish tafakkuri (growth mindset) darajasi.

Carol Dweck tomonidan asoslab berilgan o'sish tafakkuri kontseptsiyasiga ko'ra, o'z qobiliyatlari o'zgaruvchan va rivojlantirilishi mumkin deb hisoblagan talabalar virtual muhitdagi baholash va taqqoslash jarayonlarida ham barqarorroq psixologik holatni saqlab qola oladilar [6].

Faollik va ishtirok ko'rsatkichlari tahlili. Onlayn platformalardagi talabaning munozaralarga kirishishi, savol berish chastotasi, topshiriqlarni o'z vaqtida topshirish darajasi va peer-review (tengdosh baholash) jarayonidagi ishtiroki o'ziga ishonch darajasining muhim ko'rsatkichlari hisoblanadi. Passiv tinglovchi sifatida qolayotgan talabalar ko'pincha past o'ziga ishonch tufayli o'z fikrlarini bayon etishdan cho'chinadilar [8].

Atribusiya tahlili va muvaffaqiyat talqini. Talabaning muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizliklarni qanday izohlashtirishi o'ziga ishonchining puxta ko'rsatkichi hisoblanadi. Muvaffaqiyatni o'z mehnati va qobiliyatiga, muvaffaqiyatsizlikni esa rivojlantirish mumkin bo'lgan omillarga bog'lovchi talabalar barqaror o'ziga ishonch

egasi hisoblanadi. Onlayn muhitda avtomatik so'rovnomalar orqali ushbu atribusiya uslublarini kuzatish va individual yordam ko'rsatish imkoniyati mavjud [5].

Tengdosh va o'qituvchi orqali ijtimoiy qo'llab-quvvatlash darajasi. Virtual muhitdagi ijobiy fikr-mulohazalar va konstruktiv baholash talabalarda o'ziga ishonchni mustahkamlashning eng kuchli manbalaridan biridir. OECD tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, onlayn ta'lim jarayonida o'qituvchi tomonidan ifoda etilgan ishonch va qo'llab-quvvatlash talabaning o'z-o'zini baholashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [7].

4. Sog'lom virtual baholash madaniyatini shakllantirish mexanizmlari

Onlayn ta'limdagi virtual ijtimoiy baholashning salbiy ta'sirini kamaytirish va konstruktiv shakllarini qo'llab-quvvatlash uchun bir necha mexanizmni joriy etish maqsadga muvofiq. Kristin Neff tomonidan ishlab chiqilgan o'z-o'ziga shafqat (self-compassion) kontseptsiyasida muvaffaqiyatsizliklarni o'z-o'zini qoralash o'rniga insoniy zaiflik sifatida qabul qilish barqarorroq o'ziga ishonch shakllantirishga yordam berishi ko'rsatilgan [9]. Bu yondashuv onlayn ta'lim muhitida ayniqsa dolzarb, chunki virtual ommaviy baholash xatolarni yanada og'ir his qildirishi mumkin.

Temporal taqqoslash strategiyasi. Talabalarga boshqalar bilan emas, o'zining o'tgan holati bilan taqqoslashni o'rgatish virtual ijtimoiy baholashning salbiy ta'sirini sezilarli darajada kamaytiradi. Portfolio metodologiyasida bu yondashuv keng qo'llaniladi: talaba o'zining dastlabki va so'nggi ishlarini solishtirish orqali shaxsiy o'sishini ko'radi va bu his o'ziga ishonchini mustahkamlaydi [6]. Onlayn platformalarda ushbu strategiyani joriy etish uchun shaxsiy rivojlanish jurnallari va taraqqiyot paneli kabi raqamli vositalardan foydalanish mumkin.

Konstruktiv peer-review tizimi. Tengdoshlar o'rtasidagi o'zaro baholash onlayn ta'limda ikkiyoqlama foyda beradi: baho oluvchi talaba konstruktiv mulohazalar asosida o'sadi, baho beruvchi talaba esa boshqalarning ishini tahlil qilish orqali o'z qobiliyatlarini yanada to'liq anglaydi. Biroq peer-review samarali ishlashi uchun talabalarni konstruktiv fikr bildirish madaniyatiga maxsus o'qitish zarur [3]. «Kuchli tomoni — rivojlantirish imkoniyati — aniq taklif» tuzilmasiga asoslangan qolip talabalarga salbiy baholashdan qochishga yordam beradi.

Mindfulness va raqamli gigiena amaliyoti. Jon Kabat-Zinn tomonidan ishlab chiqilgan ongli e'tibor (mindfulness) metodlari onlayn muhitdagi avtomatik taqqoslash jarayonlarini boshqarishda samarali vosita sifatida tan olingan [10]. Har bir onlayn sessiya boshida qisqa nafas mashqlari va maqsadni belgilash rituali, shuningdek, raqamli qurilmalardan mazmunli dam olish — bularning barchasi talabaning virtual muhitdagi psixologik barqarorligini oshiradi.

Xulosalar va amaliy tavsiyalar. Amalga oshirilgan tahlil onlayn ta'lim muhitida virtual ijtimoiy baholash jarayonlari talabalar o'ziga ishonchiga bevosita va kuchli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Ushbu ta'sir bir tomonlama emas: to'g'ri yo'naltirilgan holda virtual baholash o'sish motivatsiyasi va o'ziga ishonchni rivojlantiruvchi omilga aylanishi mumkin. Quyidagi amaliy tavsiyalar ta'lim muassasalari va onlayn ta'lim platformalari uchun mo'ljallangan.

1. O'ziga ishonchga yo'naltirilgan onlayn muhit loyihalash. Onlayn kurslarni ishlab chiqishda psixologik xavfsizlik tamoyiliga rioya qilish zarur: ochiq muhokamalar

uchun qulay makon yaratish, xato qilishga ijobiy munosabat shakllantirish va raqobatdan ko'ra hamkorlikka urg'u berish. O'qituvchi virtual muhitda ham «yetarlicha yaxshi muhit» ni ta'minlovchi asosiy omil bo'lib qoladi.

2. «Raqamli o'ziga ishonch monitoringi» tizimini joriy etish. Platforma ma'muriyati va o'qituvchilar onlayn faollik ko'rsatkichlari orqali past o'ziga ishonch belgilarini erta aniqlashi va individual psixologik yordam ko'rsatishi mumkin. Bu tizim pedagogning vaqtida aralashuvini ta'minlab, muammoni kuchayishidan oldin hal etishga imkon beradi [7].

3. Talabalar uchun onlayn psixologik savodxonlik kursini taklif etish. Semestrning boshida virtual muhitdagi ijtimoiy taqqoslash mexanizmlari, ularning psixologik ta'siri va boshqarish usullari haqida qisqa kurs yoki seminar o'tkazish talabalarni onlayn ta'limga psixologik jihatdan tayyorlaydi. Bu tadbirning past xarajat va yuqori samarasi ilmiy jihatdan asoslangan [6].

4. Milliy kontekstni inobatga olgan yondashuv. O'zbek talabalarida oilaviy va ijtimoiy kutilmalar bilan taqqoslash ayniqsa kuchli psixologik ta'sir ko'rsatishi hisobga olinib, psixologik yordam dasturlari mahalliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirilgan bo'lishi kerak. Jamoaviy muvaffaqiyat va hamkorlik tamoyillariga asoslangan onlayn ta'lim loyihalari individual raqobatdan ko'ra ko'proq foyda beradi [5].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Festinger L. A theory of social comparison processes // Human Relations. – 1954. – Vol. 7. – P. 117–140.

2. Sun L., Tang Y., Zuo W. Coronavirus pushes education online // Nature Materials. – 2020. – Vol. 19. – P. 687–689.

3. Lim C.L., Abdullah N.H., Jaafar J. Online learners' social comparison processes: Implications for self-efficacy // Computers & Education. – 2021. – Vol. 168. – P. 104187.

4. Ismatova D.T. Talabalarda o'ziga ishonchni rivojlantirish: psixologik yondashuv // Psixologiya. – 2019. – №3. – B. 45–52.

5. OECD. TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. – Paris: OECD Publishing, 2019.

6. Kabat-Zinn J. Full Catastrophe Living. – New York: Delacorte, 1990. – 467 p.